

Larsen, R. I. (2026). Dimittert 1861: Fjorten Tromsø-seminaristers lærerutdanning og deres yrkesliv. I S. Skrøvset, A. Strandbu, J. Breivik, J.-H. Schultz & S. S. Madsen (Red.), *Lærere bygger samfunn: 200 år med lærerutdanning i nord* (s. 123–140). Fagbokforlaget. <https://doi.org/10.55669/oa701005>

5

Dimittert 1861

Fjorten Tromsø-seminaristers lærerutdanning og deres yrkesliv

Rolf Inge Larsen

Innledning

Dette kapittelet retter søkelyset mot ett kull lærerstudenter, nemlig de som ble dimittert i 1861 etter to års utdanning. Kapittelet belyser lærernes posisjon i samfunnet på midten av 1800-tallet, og fungerer som et supplement til historien om lærerutdanningen slik den fremstilles andre steder i antologien. Fra opptaket til utdanningen og gjennom arbeidslivet ble de uteksaminerte kalt Tromsø-seminarister. I denne kapittelet omtales derfor disse lærerne som seminarister. De ble dimittert etter endt utdanning, altså ved uteksaminasjonen som lærer.

Utgangsspørsmålet er: Hvor kom seminaristene fra, hvordan var lærerutdanningen deres, og hvor dro de etter endt lærerutdanning? Kapittelet avsluttes med en drøfting av historikeren Anders Aschims beskrivelse av den utdannede læreren på midten av 1800-tallet som en utfordrer til prestenes samfunnspolitiske rolle.¹ Jeg tar utgangspunkt i arkivmateriale fra Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, jubileumsskriftene for 100- og 150-års feiringen av lærerutdanningen i nord, samt Christian Wiiks *Tromsø-seminarister 1829–1879*, der alle seminaristene er beskrevet med korte biografier.² Boken utgitt ved 150-års feiringen av utdanningen i Tromsø ligger også til grunn.³ I tillegg benytter jeg erindringsmateriale som beskriver seminaristenes egne opplevelser av utdanningssituasjonen og livet som seminarist i Tromsø. Annen litteratur som omtaler Seminaret i Tromsø på midten av 1800-tallet er også relevant for å vise konteksten utdanningen foregikk i og hvordan livet som seminarist i Tromsø artet seg.

Valget av seminaristene som dimitterte i 1861 til dette kapittelet er hovedsakelig begrunnet med at dette kullet ikke har elever som senere har blitt viet stor oppmerksomhet for andre bragder enn lærergjerningen, slik som Kirke- og Undervisningsministrene Elias Blix (dimittert 1855) og Anton Chr. Bang (dimittert 1860), eller «Nordlandsbanens far» Ole Tobias Olsen (dimittert 1852). Blant de som ble dimittert i 1861 finnes riktignok en seminarist ved

1 Aschim, 2008, s. 43.

2 Barlindhaug, 1926; Dahl, 1976; Wiik, 1948. Takk til Liv Helene Willumsen for hjelp med å finne frem i SATØ: Tromsø offentlige lærerskole 1826–1967.

3 Brekke, 1999. Her er det artiklene til Eivind Bråstad Jensen (1999) og Åsmund Lønning Strømnes (1999) som blir brukt.

navn Ole Tobias Olsen, som ikke må forveksles med «Nordlandsbanens far». Kullet er altså tilnærmet et «normalkull». I tillegg var dette det første kullet hvor det ble gjennomført opptaksprøve for å komme inn.

Trondenes seminarium ble opprettet i 1826 og ligger et stykke utenfor Harstad i Sør-Troms. I 1848 ble det flyttet til Tromsø og omdøpt til Tromsø seminarium. I litteraturen har seminaristene fra Trondenes blitt regnet inn i statistikkene for det som omtales som Tromsø-seminarister, slik også i dette kapittelet. Med flyttingen til Tromsø oppstod to milepæler i norsk lærerutdanning: at bestyreren for seminaret ikke skulle fungere som menighetsprest i tillegg til oppgavene på Seminaret, og at seminaret ble lagt til en by.⁴ Dette siste var kontroversielt og ble derfor gjort til en prøveordning, som ennå i 1859 hadde steile fronter, hvor seminarets lærere og biskopen i Tromsø var svært uenige. Biskopen hadde lang fartstid som bestyrer ved Asker Seminarium og mente bestemt at det var best at utdanningen ble lagt langt unna bylivets mange fristelser.⁵ Av kildematerialet virker det som om biskopen nærmest hadde vetorett i dette spørsmålet, og først etter biskopens død ble ordningen permanent.

Seminaristene 1859–1861

5. og 6. august 1859 gjennomgikk en gruppe på 18 unge menn for første gang opptaksprøve for plass på lærerutdanningen ved Tromsø Seminar. Tidligere ble opptaket gjort etter anbefalingsbrev fra lokale prester og med helseerklæring fra lege, men fra og med 1859 måtte man i tillegg til anbefalingsbrev og helseattest også avlegge prøve. Denne nyordningen kom til fordi det var flere søkere til utdanningen enn det var plass på seminaret. Denne første prøven utesket kandidatenes kunnskaper i kristendomskunnskap, lesing, skriving og regning.⁶ Foruten de som ble tilbudt plass etter karakterene på

4 Strømnes, 1999, s. 35.

5 Dahl, 1976, s. 35f.

6 Se Dahl, 1976, s. 38. Prøven ble utvidet etter et par års tid til også å omfatte sang, historie og geografi. Det har ikke vært mulig å finne opptaksprøvene i kildematerialet.

opptaksprøven, fikk noen studenter plass på egen «bekostning», det vil si at man betalte kost og losji selv.

På bakgrunn av opptaksprøven ble ti personer tilbudt opptak på vanlige vilkår, som fordret syv års plikttjeneste i Nord-Norge. Tre kandidater ble tatt opp på betingelse av at de kunne finansiere studiet selv.⁷ Avslag ble som regel gitt av tre grunner: enten på grunn av karakterer, dårlige anbefalinger fra den lokale presten, eller på bakgrunn av helseattesten. I tillegg ble én kandidat tatt opp som seminarist for høstsemesteret fordi han hadde blitt rammet av sykdom våren 1859, og derfor ikke kunne avslutte utdanningen og ta eksamen sammen med sitt kull. Våren 1861 ble 14 kandidater uteksaminert, eller dimittert som det het i samtiden, som «skikkede lærere». Flesteparten av disse hadde tatt opptaksprøven i 1859.

Eksamen strakte seg over seks dager, der seminaristene ble prøvet i alle fag. Det har ikke vært mulig å finne eksamensoppgavene for dette året, men året etter ble disse to oppgavene gitt i norsk skriftlig for avgangselevne: «En Sammenligning mellom Sømandens og Landmandens Liv», og for midtveiselevne: «De norske Fugle og deres Levemaade».⁸

Et unntak blant de dimitterte fra 1861 er Ole Larsen fra Lesja, som ble flyttet opp en klasse etter én og en halv måned på høstsemesteret 1860. Som det fremgår av figuren under, var han den klart eldste seminaristen som dimitterte i 1861. Han hadde også 14 års lærererfaring før han startet på Tromsø Seminarium.⁹ Dermed gikk han bare ett år på seminaret. I kildematerialet har jeg ikke funnet noen seminarister som sluttet på studiet på denne tiden, noe som betyr at det var 100 prosent gjennomføring for de som ble tatt opp som seminarister, om enn ikke på normert tid. Dette kan forklares med statusen utdanningen hadde i samtiden, og trolig også den ærbødigheten seminaristene følte overfor eget yrkesvalg.

Seminaristene delte klasserom, og de delte også seng to og to i rom for fire personer på seminarets internat. På alle måter var det en gruppe som levde og bodde tett sammen i studietiden. Seminaristene som dimitterte i 1861 var følgende:

7 SATØ: Tromsø offentlige lærerskole 1826–1967. L0001 Forhandlingsprotokoll 1829–1863. Se Willumsen og Skjelmos artikkel for nærmere beskrivelse av vilkår.

8 SATØ: Tromsø offentlige lærerskole 1826–1967. L0001 Forhandlingsprotokoll 1829–1863.

9 Wiik, 1948, s. 186.

Tabell 5.1
Dimittert 1861

Navn	Hjemsted
Lorents Jakob Pareli Holmgren (1842–1909)	Hammerfest
Christopher Jenssen (1836–1868)	Ibestad
Kornelius Danielsen (1838–????)	Målselv
Kristian With Hanssen (1838–1909)	Hadsel
Lorents Nikolai Nilsen (1839–1868)	Hadsel
Gerhard Arnoldus Pedersen (1839–????)	Bodø
Adolf Marcelius Brembo (1838–1872)	Bodø
John Klæbo (1839–1874)	Dønna
Peder Eilertson (1840–1912)	Dønna
Andreas Mathias Johansen (1840–1913)	Dønna
Ole Tobias Olsen (1833–1904)	Bindal
Ole Jonsen (1834–1913)	Børsa
Ole Larsen (1827–1895)	Lesja
Elling Johnsen (1836–1883)	Sogndal

Som det går frem av tabellen, kom det bare én seminarist fra Finnmark og to fra Troms i dette kullet. Flertallet av seminaristene var fra det som da het Nordland Amt, og det fremgår også at flere av dem kom fra samme sted. Det er verdt å merke seg at tre personer kom fra steder utenfor bispedømmet. Alle disse hadde andre seminarer som nærmeste utdanningssted for lærere, men valgte likevel å søke seg nordover. Det er uklart hvorfor Ole Jonsen og Elling Johnsen søkte seg til Tromsø, men Ole Larsen hadde arbeidet som lærer i Målselv i fem år før han søkte seg til seminaret i Tromsø. Jonsen og Johnsen ble begge værende i lærerposter i Nord-Norge gjennom hele yrkeskarrieren. Begge fikk svært gode skussmål da de gikk av med pensjon.¹⁰

Grunnene til å søke opptak på Seminaret var mange, og kildematerialet viser til ulike begrunnelser. En av seminaristene som startet opp i 1859 var sønn av en lærer, noe som trolig også har virket motiverende for å søke om opptak. Seminarister fra Dønna oppga at ønsket om å bli lærer stammet fra deres egen lærer, Andreas Paulsen (1823–1903), som var utdannet fra Seminaret mens det ennå var på Trondenes i 1846.¹¹ Han var den første utdannede læreren i sognet, og det ble hevdet at han hadde en sjelden evne

¹⁰ Wiik, 1948, s. 186f.

¹¹ Se Wiik, 1948, s. 90–92 for utfyllende biografi.

til å skape interesse hos sine elever. Det er mulig at også andre i kullet har hatt inspirerende lærere, uten at dette kommer frem i kildematerialet. Det er i hvert fall kjent at andre seminarister også har møtt den nye lærertypen, den utdannede læreren, under egen skolegang.¹²

En viktig begrunnelse for mange til å velge læreryrket på 1800-tallet var opplevelsen av at dette var et personlig kall fra Gud. Dette kallet beskriver Gerhard A. Pedersen som en fysisk opplevelse som førte til at han bestemte seg for å «opofre» livet sitt til læregjærningen.¹³ Andre seminarister synes også å ha tenkt i lignende baner, som at det var «Guds styrelse» som ledet dem inn i læreryrket.¹⁴ Pedersen deler for øvrig sine med-seminarister mellom dem som følte seg kallet av Gud og dem som ikke var «Mors bedste børn».¹⁵ Kildematerialet viser også at lærerutdanningen for noen var tenkt som begynnelsen på en utdanningskarriere, hvor ambisjonen var å komme inn på prestestudiet eller andre universitetsstudier.¹⁶

Gerhard A. Pedersen kom til Tromsø sammen med Adolf Marcellius Brembo fra Bodø. De kjente trolig hverandre fra før, ettersom de kom med felles anbefalingsbrev fra sognepresten som anbefalte begge to til «Optagelse ved Seminariet».¹⁷

Tiden på Seminaret

I perioden 1859–1861 var Fredrik Waldemar Hvoslef (1825–1906) bestyrer og førstelærer. Han ble senere biskop i Tromsø og i Bergen. Annenlærerposten hadde Christian Kaurin (1831–1898) frem til 1859, da han ble utnevnt til sogneprest i Kistrand. Etter et års vakanse ble Emil Ellefsen (1834–1894) ansatt i stillingen. Ellefsen flyttet til Tromsø fra Trondheim, hvor han hadde vært

12 Aschim, 2008, s. 47.

13 Pedersen, 1887, s. 18.

14 Wiik, 1948, s. 90; Jensen, 2015, s. 79f.

15 Pedersen, 1887, s. 25.

16 Bang, 1909, s. 92f.

17 SATØ: Tromsø offentlige lærerskole 1826–1967. L0026 Journalvedlegg 1858–1861. Mappe: Journalvedlegg 1859.

vikar på katedralskolen. Tredjelærer var Peter Johannes Holm (1820–1917), som var utdannet fra Stord Seminarium og hadde arbeidet som lærer i folkeskolen i Tromsø før han ble ansatt på Tromsø Seminarium.¹⁸ I tillegg til disse hadde Seminaret ansatt en husøkonom og kjøkkenpersonale. Det ble også benyttet vikarlærere fra byens skoler og fra kirken.

Det virker som om alle lærerne var godt likt, og særlig blir Hvoslef trukket frem i erindringsmaterialet som en underviser med klarhet og varme. Han var en person seminaristene så opp til med «den største Ærbødighed», slik at det ble rene høytidsstunder når han satt ved kateteret.¹⁹ Det nærmeste man kommer kritiske røster til lærerstanden, er til tredjelærer Holms undervisning i orgelspill. Han kunne ikke spille orgel selv på grunn av en skade i høyre kne, som gjorde det umulig for ham å tråkke på pedalene for å få luft inn i orgelet mens han spilte.²⁰ Holm kunne dermed ikke starte med å vise «hvordan det skulle gjøres», så følgelig måtte seminaristene prøve ut orgelspillet etter muntlige henvisninger.

Det er kjent at seminaristene brukte å velge en oppsynsmann som skulle føre tilsyn med sine medstudenter, sørge for at de overholdt reglementet ved seminaret, og fungere som deres talsperson overfor skoleledelsen.²¹ Det har ikke vært mulig å fastslå hvem som var oppsynsmenn disse to årene, men det ser ut til at de måtte tre støttende til med jevne mellomrom. Særlig på ett område kom det til uttrykk en tydelig misnøye blant seminaristene, nemlig bespisningen på internatet. Til frokost fikk seminaristene servert smørbrød og te. Middagen besto av kjøtt to ganger i uken, og ellers vekslet det mellom to dager med fisk og tre dager med sild, eller tre dager med fisk og to dager med sild. Menyeddelen tyder på at skoleledelsen skilte mellom fisk og sild. All middag skulle serveres med poteter og brød, eller brød og suppe. Til kveldsmat fikk studentene grøt med melk å drikke, og på helligdager kunne det serveres øl til grøten. Menyeddelen avsluttes med at maten må være enkel, sunn, ufordervet og vellaget, og at eventuelle klager på maten skulle avgjøres av bestyrer Hvoslef. Av erindringsmaterialet fremgår det at han måtte tre inn som megler mellom

18 For oversikt over lærerne ved seminaret de første hundre årene se: Barlinthaug, 1926, s. 61–83.

19 Pedersen, 1887, s. 25; Bang, 1909, s. 94.

20 Bang, 1909, s. 97.

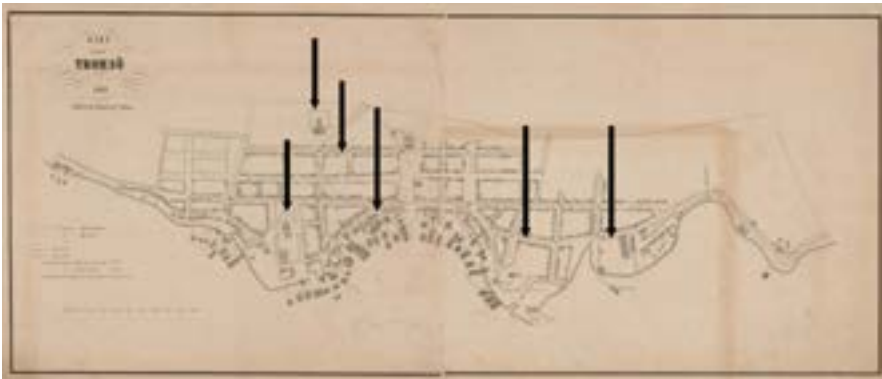
21 Jensen, 2015, s. 55.

seminaristene og husøkonomen, som hadde ansvaret for å sette opp menyen og foreta innkjøp til måltidene. Det er uklart hvor sterk misnøyen var, men K. B. Barlindhaug skriver i festskriftet til hundreårsjubileet at husøkonomen ville spare mest mulig mens seminaristene ville spise mest mulig, og at disse «motstridende interesser kom stadig i kollisjon med hinannen».²²

Rundt 1860 hadde Tromsø om lag 3500 innbyggere, samlet på et geografisk lite område med bebyggelse konsentrert rundt havneområdet. Byen var bispesete for Tromsø Stift (hele Nord-Norge), med ny domkirke under oppføring. Tromsø var også en skoleby, der Tromsø Middels- og realskole tilbød undervisning til borgerskapets barn, slik at de slapp å gå på allmueskolen, som enten var Nordskolen eller Sørskolen – sistnevnte gikk på folkemunne under tilnavnet Sibirien.²³ Middels- og realskolen skulle gi høyere allmennutdanning og kunne fungere som forberedelse til universitetsstudier. Seminaret lå ved bygrensen i nord, mens middels- og realskolen lå på byens vestlige grense, nederst i Kongsbakken.

Figur 5.1

Byplan Tromsø 1868. Pilene viser fra venstre Domkirken, Middels- og realskolen, Sibirien, Nordskolen og Seminaret

Seminaristenes posisjon i byen var omdiskutert. De var nært knyttet til kirkelivet, blant annet med ansvar for korsang under høymesser og ved spesielle anledninger.

22 Barlindhaug, 1926, s. 59.

23 Andresen, 1994, s. 164.

Det virker også som om seminaristene var under «biskopens beskyttelse», siden de blant annet skulle ut i samfunnet og drive trosopplæring av de kommende slekter. Samtidig eksisterte det et sosialt skille i byen mellom seminaristene og elevene på middel- og realskolen. Flere steder fortelles det om høylytte mishagsytringer i gatene og sågar flere slåsskamper.²⁴ Det fremgår ikke tydelig hva denne fronten bunnet i, men to sannsynlige forklaringer er skillet mellom «byfolk» og «bona» og skillet mellom borgerskap og allmue. Middel- og realskolens elever kom fra borgerskapets familier i Tromsø by, mens seminaristene hovedsakelig var distriktsungdom fra relativt små kår. Det ser ikke ut til at hverken realskolens rektor eller seminarets bestyrer tok grep for å stanse denne rivaliseringen.

I byen fikk Tromsø Seminarium tilnavnet «klosteret», og seminaristene ble kalt «grautmunka» eller bare «munka», noe som sier noe om den nære forbindelsen mellom kirken og lærerutdanningen, og det var kanskje også et uttrykk for at man oppfattet seminaristene som skinnhellige. Likevel var det en klar avstand mellom seminaristene og presteskapet. Seminarist Anton Chr. Bang forteller om den første gangen han var «indenfor en Biskops Dør». Det var på slutten av første undervisningsår i mai 1859, i forbindelse med at skolekoret sang ved bispinne Henriette Gislesens bisettelse.²⁵ Dette var visstnok også eneste gangen han var i bispegården mens han var seminarist.

Timeplan og fag

Undervisningen ved seminaret utgjorde til sammen 31 timer i uken det første året og 33 timer det andre året. På en vanlig dag foregikk undervisningen mellom klokken 08.00 og 14.00.²⁶ I tillegg kom undervisning i samisk, som dette kullet som det første skulle ha sammen med et par prester utnevnt i prestegjeld hvor samisk var hovedspråk.²⁷ Timeplanen fordelte seg slik:

24 Bang, 1909, s. 98f; Jensen, 2015, s. 55.

25 Bang, 1909, s. 104.

26 Aschim, 2008, s. 64.

27 Jensen, 1999, s. 23.

Tabell 5.2*Timeplan for seminaristene 1859–1861*

Fag	Første år	Andre år
Kristendomskunnskap	9 timer	7 timer
Norsk	8 timer	4 timer
Historie	1 time	2 timer
Geografi	1 time	1 time
Regning	3 timer	2 timer
Skriving	3 timer	2 timer
Oppdragelses- og undervisningslære	1 time	2 timer
Sjele- og tankelære	1 time	0 timer
Anskuelsesøvelser	1 time	0 timer
Kateketikk	0 timer	3 timer
Praktiske øvelser	0 timer	7 timer
Sang	3 timer	2 timer
Orgelspill	0 timer	1 time
Samisk	5 timer	4 timer

Det kommer tydelig frem av timeplanen hvilket fag som var viktigst, nemlig kristendomskunnskapen med henholdsvis 9 og 7 timer i uken. Frem til 1912 var kristendommen samfunnets bæresøyle i Norge, der loven tilsa at man måtte være konfirmert for å få lov til å ta lønnsarbeid og til å gifte seg. Derfor var kristendomsundervisning i skole og kirke nødvendig for alle barn og unge. Selv om kristendommens posisjon i Norge var i jevn tilbakegang gjennom 1900-tallet, var det ikke før i 1969 at skolens kristendomsundervisning ikke ble sett som en forberedelse til kirkelig konfirmasjon. I 1860 bestod faget hovedsakelig av katekismeundervisning og bibelhistorie.

Etter kristendomskunnskapen følger mange av de kjente fagene fra dagens skole: norsk, historie, geografi, regning og skriving. Norskfaget og skrivingen var oppdelt, ulikt dagens norskfag som også inkluderer skriving. Slår man sammen disse fagene, blir norskfaget nesten like stort som kristendomsfaget. På slutten av 1800-tallet hadde norskfaget en opphøyet posisjon i skolen. Fornorskningen var drevet av et ønske om å samle nasjonen til ett

språk og én kultur, mens det å lære skriving var en del av siviliseringsprosessen i Norge. Det var mulig å gå gjennom skolen uten å lære seg å skrive, så lenge man hadde god hukommelse. Seminaristen Kristian With Hanssen fra dette kullet hadde ikke lært seg å skrive før i 15-årsalderen, altså lenge etter at han var blitt konfirmert.²⁸ I skoletiden og i kirken hadde han klart seg med å kunne svare muntlig på spørsmålene. Det betød at han ved oppstart på seminaret kun hadde vært skrivende i seks år.

Fagene *Oppdragelses- og undervisningslære* og *Sjele- og tankelære* var forløpere til pedagogikkfaget. Gjennom 1860-tallet ble disse fagene nøye drøftet og etter hvert sammenslått med *Praktiske øvelser*, som også var nært knyttet til *Katekettikk*, et kristelig oppdragerfag. Undervisningen for seminaristene var nok preget av usikkerhet omkring innholdet i fagene, der enkelte lærere mente at de «mer opblæser end utvikler» seminaristene.²⁹ Seminaristene hadde praksis i Nordskolens klasser. Dette var et nyskapende samarbeid mellom utdanningen og skolen som annenlærer Christian Ludvig Rode (1812–1885) hadde fått i stand i løpet av 1850-tallet.³⁰

De musikalske innslagene i læreplanen var knyttet til et betydelig antall sangtimer samt litt undervisning i orgelspill. Som nevnt over var ikke dette kullet veldig begeistret for orgelundervisningen, men det ser ikke ut til å ha kommet klager på sangundervisningen. Seminaret utgjorde et eget kor som deltok jevnlig i gudstjenester og ved høytidelige anledninger. Den musikalske undervisningen var i høyeste grad fremtidsrettet for seminaristene, all den tid læreryrket svært ofte var tett sammenbundet med funksjonen som kirkesanger i prestegjeldet. I Christian Wiiks biografier over kullet som dimitterte i 1861 kommer det frem at 9 av 14 uteksaminerte seminarister også hadde tjeneste som kirkesanger i skolekretsen sin.³¹ En kirkesanger var en lønnet stilling hvor man var forsanger ved kirkelige handlinger, og en medhjelper til presten under gudstjenesten. Stillingen var en forløper til det som senere ble klokkerstillingen i kirken. Bortsett fra Christopher Jenssen og Lorents Nikolai Nilsen, som døde unge, ble alle de dimitterte fra 1861 som hadde en yrkeskarriere som lærere også kirkesangere.

28 Wiik, 1948, s. 183.

29 Dahl, 1976, s. 45.

30 Stømnes, 1999, s. 39.

31 Wiik, 1948, s. 181–187.

Samisk språkundervisning i fornorskningstiden

Undervisningen i samisk gjaldt dem som var tatt opp på friplass for å virke som lærere i samisktalende områder.³² Dette var fra 1853 åtte personer per kull hvor staten betalte utdanning, kost og losji, samt at de fikk lommepenger til klær og bøker.³³ En kort tid på begynnelsen av 1850-tallet skulle alle seminaristene lære seg samisk (eller kvensk), men på slutten av 1850-tallet ble endringen reversert.³⁴ Seminaristene hadde ordbok, språkprøver og bibel som lærebøker, og N. V. Stockfleths oversettelse av bibelhistorien. Fra 1857 fikk de også hans oversettelse av Luthers postille, *Kristalas postille*, som lærebok.³⁵

Opptaket av seminarister til friplassene hadde endret seg fra å være flest med samisk morsmål til å bli flest med norsk som morsmål. Begrunnelsen for denne endringen var at det ble ansett som viktigst å lære elevene norsk, og dermed måtte læreren ha norsk som morsmål.³⁶ Denne endringen må forstås i lys av fornorskningspolitikken og seminarbestyrer Hvoslefs anstrengte forhold til samer etter Kautokeino-oppstanden, hvor han og familien ble grovt mishandlet av bakmennene for hendelsene.³⁷ Fra midten av 1850-tallet

ble fornorskningspolitikken i nord intensivert, og det var en forventning om at skolen skulle bidra til fornorskningen av kvener og samer. I 1870, 1880 og i 1898 kom det innskjerpede lærerinstruksjoner rettet mot de såkalte overgangsdistriktene i Nord-Norge, hvor elevene hadde ulik etnisk tilhørighet. I dette arbeidet skulle friplasselevne ha en nøkkelrolle for å drive frem fornorskningen.³⁸ Kullet 1859–1861 var i startfasen av det nye

Figur 5.2

N. V. Stockfleths oversettelse av bibelhistorien til samisk

32 Se Willumsen og Skjelmos artikkel.

33 Dahl, 1976, s. 33.

34 Jensen, 1999, s. 22f.

35 Dahl, 1954, s. 228.

36 Dahl, 1976, s. 37f.

37 Kristiansen & Larsen, 2024, s. 82.

38 Larsen, 2012, s. 87; Jensen, 2015, s. 259.

fornorskningsarbeidet, hvor veien til innlemmelse i norsk kultur skulle gå gjennom norsk språk. Tidligere hadde det vært hevdet at den beste måten å innlemme kvenske og samiske barn i nasjonsfellesskapet på, var gjennom deres eget morsmål.³⁹ Eivind Bråstad Jensen skriver at de fleste seminaristene ikke var i nærheten av å etterleve de strenge lærerinstruksene som gjaldt i skolen i nord.⁴⁰ Lærerne synes å ha hatt en mer pragmatisk løsning i krysspresset mellom myndighetenes krav og den lokale virkelighet. Følgelig ser det ikke ut til at fornorskning var et sentralt tema for seminaristene på midten av 1800-tallet.

Hva ble det av dem?

Tromsø-seminaristene var brukbare til det meste, skriver Eivind Bråstad Jensen, som har gjennomgått de femti første kullene på lærerutdanningen, først på Trondenes og dernest i Tromsø.⁴¹ Han omtaler seksti ulike profesjoner, alt fra statsråd til frimerkekontrollør. I offentlig sektor gjenfinnes de i yrker innen skole, kirke, offentlig administrasjon og politiske verv, og i privat sektor innen frimenigheter, handel samt primær- og sekundærnæring. Jensen viser videre at flere av seminaristene fra Tromsø i disse første femti årene fikk viktige posisjoner i samfunnslivet. Tolv av dem ble valgt inn på Stortinget, og to av dem ble sågar Kirke- og Undervisningsminister: Elias Blix (1836–1902) og Anton Chr. Bang (1840–1913). Mange av seminaristene ble lensmenn eller prester. Et tyvetalls seminarister var med på å opprette og arbeide i bankvesenet ved siden av læreryrket, og omtrent like mange var med på å opprette aviser hvor de enten var redaktører eller skribenter. Mange var foregangsmenn i utviklingen av jordbruk og kommunikasjon i sine lærerdistrikt, og i utviklingen av lokalt foreningsarbeid. Samfunnsbygging og samfunnsutvikling synes å ha vært en gjennomgående drivkraft for Tromsø-seminaristene, noe som til sist gjenspeiler seg i de mange bøker og småskrifter som ble produsert

39 Dahl, 1976, s. 33.

40 Jensen, 2015, s. 259.

41 Jensen, 1999, s. 15–18.

for å veilede og opplyse befolkningen. I dette kullet var det to stykker som fikk en politisk karriere: Peder Eilertson og Lorents Holmgren. Begge ble både ordfører og valgt til Stortinget.

Fokuset på hva seminaristene deltok i etter endt utdanning kan gi inntrykk av at Tromsø Seminarium i sine første femti år utdannet lærere som valgte en annen yrkeskarriere, men det stemmer ikke helt. Veldig mange av de overnevnte posisjonene og yrkene ble utført ved siden av læreryrket. Historiker Helge Dahl viser at 108 av 125 av de første seminaristene ved Tromsø Seminarium ble lærere, det vil si at i overkant av 85 prosent av seminaristene valgte læreryrket.⁴² Dette prosenttallet stemmer overens med seminaristene som ble uteksaminert i 1861, hvor 12 av 14 ble værende i læreryrket livet ut. De to som byttet profesjon var Kristian With Hansen, som etter en kort karriere som huslærer overtok svigerfarens handelsbedrift for siden å arbeide i tollvesenet, og Peder Eilertson, som arbeidet 32 år som lærer før han ble utnevnt til postmester i Vadsø.⁴³ Eksakt halvparten fra dette kullet hadde en funksjonstid som lærer i mer enn 30 år, og den som fungerte lengst i yrket var Andreas Mathias Johansen, som arbeidet i over 50 år som lærer på Helgelandskysten. Han var den som fikk desidert best hovedkarakter på opptaksprøven i 1859, og i sitt ettermæle ble han omtalt som «nidkjær og dyktig».⁴⁴

Noen av seminaristene fikk en kort karriere som lærere før de ble syke og døde ganske raskt etter endt utdanning. Vi kjenner helt sikkert til fem stykker som døde tidlig, og det råder usikkerhet om hvorvidt Kornelius Danielsen døde eller utvandret til Amerika. Han forsvinner i hvert fall ut av offentlig statistikk ganske raskt.⁴⁵ En av seminaristene som døde ganske ung var John Klæbo. Han hadde med seg en helseattest fra distriktslegen i Rana som forteller at Klæbo ikke er «befengt med [...] smitsom Sygdom eller av saadan Svagelighed, som kan [...] gjøre ham uskikket for sit Kald».⁴⁶ Han blir i erind-

42 Dahl, 1976, s. 40.

43 Wiik, 1948, s. 182–183.

44 SATØ: Tromsø offentlige lærerskole 1826–1967. L0001 Forhandlingsprotokoll 1829–1863; Wiik 1948, s. 185.

45 Det finnes slektsforskningssider som hevder at han emigrerte til USA i 1870: <https://vestraat.net/TNG/getperson.php?personID=I76404&tree=IEA&sitever=standard> [lesedato: 20. februar 2025].

46 SATØ: Tromsø offentlige lærerskole 1826–1967. L0026 Journalvedlegg 1858–1861. Mappe: Journalvedlegg 1859.

ringsmaterialet beskrevet som varmhjertet og nærtagende med en «poetisk natur».⁴⁷ Han flyttet i 1863 til Kristiania hvor han tok forberedende studier for å søke seg inn på universitetet, samtidig som han arbeidet som huslærer. I sin tid i byen deltok han aktivt i *Den nordlandske forening* sammen med tidligere Tromsø-seminarister som Elias Blix og Anton Chr. Bang, og i kulturelle kretser hvor han blant annet ble nær venn med dikteren Aasmund Olavsson Vinje (1818–1870). I 1871 fikk han tæring, og han døde på et rekonvalesens-sted i Hardanger i 1874.⁴⁸

Ett kull – en tendens?

Historikeren Anders Aschim beskriver den utdannede læreren på midten av 1800-tallet som sterkt samfunnspolitisk interessert, som en som utgjorde en ny elite i lokalsamfunnet og som utfordret rollen som prestene tidligere hadde hatt monopol på.⁴⁹

Når vi ser på seminaristene som dimitterte fra Tromsø Seminar i 1861, blir flere trekk synlige. For det første den nære tilknytningen mellom seminaret og kirken, og kristendommens posisjon i utdanningen. Denne tilknytningen kommer frem i skolens timeplan og i seminaristenes plikt til å være «kirkekor» mens de gikk på Tromsø Seminarium. På det personlige planet understrekes dette av at mange seminarister opplevde yrkesvalget som et kall fra Gud. Det er også synlig ved at alle som forble i læreryrket også var kirkesangere. Til sist blir det synlig i hvordan byens befolkning omtalte dem. I så henseende var seminaristene mer en støttespiller for presterollen i samfunnet enn en utfordrer.

Tromsø Seminarium var under utvikling på midten av 1800-tallet, blant annet ble det innført et nytt reglement hvor plassene ble tildelt etter opptaksprøver. Fra og med dette kullet var det de «dyktigste på opptaksprøven» som ble tilbudt plassene. Også når det gjaldt samiskundervisningen var det

47 Bang, 1909, s. 68.

48 Wiik, 1948, s. 181.

49 Aschim, 2008, s. 47.

en endring, hvor også prester som skulle arbeide i overgangsdistrikter skulle delta. Seminaristenes holdninger til den gryende fornorskingspolitikken er ikke lett å tolke ut fra det gjennomgåtte materialet. Det virker hverken å ha vært opposisjon eller høylytt aksept for denne politikken. Det synes derimot som om seminaristene har hatt en pragmatisk holdning til lærerinstruksene når det kom til å sette dem ut i praksis. Også når det gjaldt undervisningsmetoder var seminaret under utvikling, og flere av seminaristene oppgav at møtet med nye læreridealer og metoder under egen skolegang hadde inspirert dem til å søke utdanningen.

Det er bemerkelsesverdig at alle, ifølge kildematerialet, gjennomførte lærerutdanningen. Ikke alle på normert tid, men gjennomføringsgraden synes å være på 100 prosent. Og alle sammen kom raskt ut i jobb etter endt utdanning. Dette viser at utdanningen ble oppfattet som viktig for seminaristene med tanke på yrkesvalg, og samfunnsmessig nødvendig siden den bidro til å dempe lærermangelen i nord.

Når det gjelder samfunnsdeltakelse viser dette kullet at så å si alle ble værende lærere livet ut og at de arbeidet som kirkesangere ved siden av. Kun to stykker tok på seg politiske verv ved siden av læreryrket. I tillegg tok én over svigerfarens handelsbedrift for siden å arbeide i tollvesenet, og én ble postmester etter 32 år som lærer. Den ene som synes å ha hatt ambisjoner om videre studier ble syk og døde mens han arbeidet som lærer og studerte ved siden av. I fremstillinger av lærerutdanningen i Tromsø har ofte fokuset havnet på dem som ble noe annet enn lærere, men i arbeidet med dette kullet viser det seg at utdanningen hovedsakelig produserte lærere til skolene i Nord-Norge som ble værende i sitt yrke livet ut.

Aschims beskrivelse av den utdannede lærerens posisjon bekreftes i fortellingene om lærere som søkte eller tok samfunnspolitisk ansvar. Det er helt klart at denne gruppen utfordret presterollen i lokalsamfunnet. Likevel ser det ut til at det store flertallet av lærere, i hvert fall i kullet som ble dimittert i 1861, ikke passer inn i dette bildet. De levde som lærere i sine lokalsamfunn, og i den grad de tok samfunnspolitisk ansvar, var det først og fremst som oppdragere av barn og som prestens assistenter i kirken.

Referanser

- Andresen, A. (1994). «Handelsfolk og fiskerbønder 1794–1900» bd.2 i: *Tromsø gjennom 10000 år*, Tromsø.
- Aschim, A. (2008). *Elias Blix. Ein betre vår ein gång*. Oslo.
- Bang, A. Chr. (1909). *Erindringer*. Kristiania og København.
- Barlindhaug, K. J. (1926). *Tromsø offentlige lærerskole 100 år*. Tromsø.
- Brekke, M. (Red.) (1999). *Lærerutdanninga i Tromsø. Seminarium – lærerskole – høyskole*. Tromsø.
- Dahl, H. (1976). *Tromsø offentlige lærerskole i 150 år 1826–1976*. Tromsø
- Dahl, H. (1954). «Samiske og kvenske (finske) bøker i Trondenes og Tromsø seminars boksamling 1826–1906» i *Håløygminne* Hefte 2 1954.
- Jensen, E. B. (1999). «Tromsø seminar og seminaristene – utdannet de første 50 år». I M. Brekke (Red.) (1999). *Lærerutdanninga i Tromsø. Seminarium – lærerskole – høyskole*. Tromsø.
- Jensen, E. B. (2015). *Tromsøseminarister i møte med en flerkulturell landsdel*. Stonglandseidet.
- Kristiansen, R. E. & Larsen, R. I. (2024). «Den tidligste vekkelsestiden 1845–1861. I Bengt-Ove Andreassen, Roald E. Kristiansen & Rolf Inge Larsen: *Læstadianismens historie i Norge*. Stamsund.
- Larsen, R. I. (2012). *Religion og fiendebilder. Læstadianerne, statskirken og kvenene 1870–1940*. Tromsø.
- Pedersen, G. (1887). *Nogle af mit Livs Hændelser fra Nordland*, Bergen.
- Strømnes, Å. L. (1999). «Tromsø lærarskoles verksemd – sett i streiflys frå norsk pedagogisk historie». I M. Brekke (Red.) (1999). *Lærerutdanninga i Tromsø. Seminarium – lærerskole – høyskole*. Tromsø.
- Wiik, C. (1948). *Tromsø-seminarister. Biografiske opplysninger om seminarister som er dimittert fra (Trondenes og) Tromsø Seminar*. Oslo.

Arkiver

Statsarkivet i Tromsø (SATØ).

SATØ: Tromsø offentlige lærerskole 1826–1967. L0001 Forhandlingsprotokoll 1829–1863.

SATØ: Tromsø offentlige lærerskole 1826–1967. L0026 Journalvedlegg 1858–1861.

